

BEZPIECZEŃSTWO EKONOMICZNE OSÓB STARSZYCH –

wyzwania dla rynku
ubezpieczeń w Polsce

BEZPIECZEŃSTWO EKONOMICZNE OSÓB STARSZYCH –

wyzwania dla rynku
ubezpieczeń w Polsce

pod redakcją Ilony Kwiecień
i Patrycji Kowalczyk-Rólczyńskiej

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2023

Recenzja

Damian Walczak

Redakcja wydawnicza

Dorota Pitulec

Korekta

Barbara Łopusiewicz

Skład i łamanie

Małgorzata Myszkowska

Projekt okładki

Beata Dębska

Na okładce wykorzystano zdjęcie z zasobów Adobe Stock

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2023

Nota copyright obowiązuje do 30 września 2024 roku.

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawcy

Od 1 października 2024 roku publikacja dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0). Skrócona treść licencji na <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.pl>

ISBN 978-83-67899-19-2 (dla wersji papierowej)

ISBN 978-83-67899-20-8 (dla wersji elektronicznej)

DOI: 10.15611/2023.20.8

Cytuj jako: Kwiecień, I. i Kowalczyk-Rólczyńska, P. (red.). (2023). *Bezpieczeństwo ekonomiczne osób starszych – wyzwania dla rynku ubezpieczeń w Polsce*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	7
1. W poszukiwaniu paradygmatu bezpieczeństwa socjalnego: od Imperium Romanum po współczesną Polskę (Grażyna Ancyparowicz)	11
1.1. Od samopomocy poprzez filantropię do instytucjonalnej ochrony ryzyka ubóstwa	11
1.1.1. Wczesne formy systemu pomocy społecznej	14
1.2. Brytyjskie prawo ubogich jako wzorzec opresyjnego ustawodawstwa pomocowego	15
1.2.1. Pomoc ubogim w przededniu rewolucji przemysłowej.....	16
1.3. Godność osoby ludzkiej w systemie prawnym kontynentalnej Europy	21
1.4. Ochrona ryzyka socjalnego w Polsce.....	24
1.4.1. Od opieki społecznej do państwa opiekuńczego	24
1.5. Zakończenie	30
Literatura	31
2. Bezpieczeństwo socjalne w polskim systemie ubezpieczeń emerytalnych (Grażyna Ancyparowicz)	35
2.1. Szkic z dziejów ubezpieczeń społecznych w Polsce: od reform Ottona Bismarcka po reformę systemową z 1997 roku	36
2.2. Ubezpieczenia społeczne w Polsce.....	38
2.3. Ubezpieczenia społeczne w Polsce Ludowej	40
2.4. OFE – toksyczny program prywatyzacji emerytur	43
2.5. Kapitałowe produkty emerytalne w rządowym Programie Budowy Kapitału.....	45
2.6. Uwagi końcowe	50
Literatura	52
3. Polski system emerytalny a ubóstwo wśród emerytów (Teresa H. Bednarczyk)	56
3.1. Wprowadzenie	57
3.2. Rozwiązania instytucjonalne chroniące emerytów przed ubóstwem w krajach OECD.....	59
3.3. System emerytalny w Polsce oraz rozwiązania instytucjonalne mające na celu ochronę emerytów przed ubóstwem.....	62

3.4.	Adekwatność świadczeń emerytalnych w kontekście ochrony przed ubóstwem dochodowym.....	65
3.5.	Zasięg ubóstwa ekonomicznego polskich emerytów w latach 2010-2021.....	71
3.6.	Wnioski.....	79
	Literatura.....	82
4.	Finansowanie opieki zdrowotnej osób starszych w Polsce – identyfikacja luki dla rynku prywatnych ubezpieczeń zdrowotnych (Marta Borda, Patrycja Kowalczyk-Rólczyńska).....	85
4.1.	Wprowadzenie.....	86
4.2.	Finansowanie opieki zdrowotnej osób starszych ze środków publicznych.....	87
4.3.	Prywatne wydatki na zdrowie osób starszych w Polsce.....	90
4.4.	Zakres prywatnych ubezpieczeń zdrowotnych a potrzeby zdrowotne seniorów w Polsce.....	92
4.5.	Zakończenie.....	94
	Literatura.....	95
5.	Koszty opieki w okresie starości (LTC) jako przedmiot ubezpieczenia prywatnego (Anna Jędrzychowska, Ilona Kwiecień, Ewa Poprawska).....	97
5.1.	Ryzyko niedożywienia i jego skutki.....	98
5.2.	Finansowanie długoterminowej opieki pielęgnacyjnej.....	100
5.3.	Prywatne ubezpieczenia LTC.....	101
5.4.	Ilustracja numeryczna.....	102
5.5.	Dyskusja i wnioski.....	109
	Literatura.....	110
6.	Dożywotnia renta hipoteczna – postrzeganie przez seniorów w Polsce (Patrycja Kowalczyk-Rólczyńska).....	113
6.1.	Wprowadzenie.....	113
6.2.	Funkcjonowanie dożywotniej renty hipotecznej na polskim rynku.....	115
6.3.	Metoda badawcza i charakterystyka respondentów.....	118
6.4.	Postawy seniorów wobec modelu sprzedażowego <i>equity release</i> – wyniki badania ankietowego.....	120
6.5.	Zakończenie.....	122
	Literatura.....	123

Wstęp

Bezpieczeństwo ekonomiczne osób starszych stanowi jedno z istotnych praw człowieka (art. 25 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka). Wpływa na utrzymanie niezależności, jest postrzegane przez te osoby jako ważny składnik jakości życia. W literaturze wskazuje się, że główne składowe jakości życia w starszym wieku to bezpieczeństwo finansowe i zdrowotne. Emerytura z systemu organizowanego przez państwo stanowi w rodzinach osób starszych UE ponad 70% dochodów, finansowanie opieki zdrowotnej odbywa się głównie w ramach systemu zabezpieczenia społecznego, jednak rosną wydatki *out-of-pocket* i luka w zakresie pokrycia potrzeb – choćby czasowa (odroczenie świadczenia). Systemy te okazują się nieodporne na zmiany demograficzne, jak zwłaszcza wydłużanie trwania życia, niska dzietność, prowadzące do wzrostu wskaźnika obciążenia demograficznego osobami starszymi, ale także feminizacji starości, zróżnicowania faz starości, w tym co do możliwości aktywności zarobkowej, sprawności i zakresu potrzeb, np. opiekuńczych czy zdrowotnych.

Systemy zabezpieczenia społecznego zależne są także od stanu finansów publicznych, a zwiększenie obciążenia składką w powszechnym systemie niesłoby wiele negatywnych implikacji społeczno-gospodarczych. Kreuje to istotne wyzwania dla rynku ubezpieczeń, którego produkty powinny zarówno pozwolić na zbudowanie kapitału na zabezpieczenie starości w okresie aktywności zawodowej, jak i zabezpieczyć osoby starsze, już nieaktywne zawodowo, przed różnymi rodzajami ryzyka osobowego.

Monografia stanowi zbiór tekstów poświęconych tytułowemu zagadnieniu, autorstwa polskich ekonomistek i finansistek.

W rozdziale 1 (prof. dr hab. Grażyna Ancyparowicz) przedstawiono przegląd rozwiązań podejmowanych systemowo w poszukiwaniu bezpieczeństwa socjalnego. Wskazano, że maksyma Benjamina Franklina „Nędza łamie ludzkie charaktery – nie sposób sprawić, by pusty worek stał prosto”, chociaż minęło prawie 250 lat, pozostaje wciąż aktualna. Jakkolwiek w wiekach XIX i XX utworzyły się profesjonalne instytucje zabezpieczenia społecznego, świadczące pomoc w kryzysowej sytuacji życiowej, w XXI stuleciu Europejczykom to już nie wystarcza, dlatego Unia Europejska chce wzmocnić integrację europejskiego społeczeństwa oraz wyrównywać szanse i dostęp do zasobów.

W rozdziale 2 (prof. dr hab. Grażyna Ancyparowicz) podjęto przeglądowo próbę autorskiej oceny bezpieczeństwa socjalnego w polskim systemie emerytalnym. Stwierdzono, że odchodząc w latach 90. minionego wieku od klasycznego systemu emerytalnego na rzecz modelu rentierskiego, nie znaleziono dotąd sposobu trwałej poprawy położenia materialnego milionów polskich emerytów. W konkluzji wskaza-

no, że potrzebna jest atrakcyjna oferta produktowa adresowana wprost do klientów, bez potrzeby angażowania dodatkowych instytucjonalnych pośredników. Niestety, nic nie wskazuje na to, aby polskie państwo szykowało „skrojone na miarę” kapitałowe programy oszczędnościowe i dożywotnie plany emerytalne.

W rozdziale 3 (dr hab. Teresa Bednarczyk, prof. UMCS) skoncentrowano się na analizie polskiego systemu emerytalnego w kontekście dążenia do zapewnienia adekwatności emerytur oraz zapobiegania ubóstwu wśród ludzi starszych. Podjęto próbę odpowiedzi na pytanie: czy zreformowany system emerytalny zapewnia wystarczającą adekwatność emerytur w kontekście ochrony przed ubóstwem dochodowym? Zawarte w rozdziale rozważania pozwalają na sformułowanie wniosku, że system emerytalny oparty wyłącznie na formule zdefiniowanej składki nie wystarczy, aby skutecznie przeciwdziałać ubóstwu wśród ludzi starszych, którzy mieli przez całe życie niskie dochody z pracy i/lub z różnych względów nie mogli mieć pełnej i ciągłej kariery zawodowej. Co więcej, system ten będzie wzmacniał istniejące różnicowania dochodowe na rynku pracy i będzie powodował, że ci, którzy mają słabszą pozycję lub są dyskryminowani na rynku pracy, będą w jeszcze gorszej sytuacji, gdy już nie będą mogli pracować.

W rozdziale 4 (dr hab. Marta Borda, prof. UEW, dr hab. Patrycja Kowalczyk-Rólczyńska, prof. UEW) uwagę skupiono na identyfikacji problemów występujących w obszarze finansowania opieki zdrowotnej osób starszych oraz na wskazaniu możliwości rozwoju prywatnych ubezpieczeń zdrowotnych dedykowanych seniorom. Stwierdzono, że rozwiązania dostępne w sektorze publicznym nie nadążają za trendami demograficznymi, wskutek tego osoby starsze, często charakteryzujące się ograniczonymi możliwościami dochodowymi, zmuszone są do ponoszenia prywatnych wydatków na zdrowie. Zaznaczono jednocześnie, że aktualna oferta prywatnych ubezpieczeń zdrowotnych dostępnych na rynku polskim w bardzo ograniczonym zakresie uwzględnia potrzeby zdrowotne seniorów. Kluczowe stają się zatem dalsze kierunki rozwoju prywatnych ubezpieczeń zdrowotnych dedykowanych osobom starszym, wśród których wskazano: poszerzanie przedziału wiekowego ubezpieczonych, dopasowanie zakresu przedmiotowego ochrony do specyficznych potrzeb zdrowotnych seniorów, w tym uwzględnienie długoterminowej opieki pielęgnacyjnej, a także szersze niż do tej pory wykorzystanie rozwiązań telemedycznych, zapewniających bieżący monitoring stanu zdrowia i szybki kontakt z lekarzem.

W rozdziale 5 (dr hab. Ilona Kwiecień, prof. UEW, dr Anna Jędrzychowska, dr Ewa Poprawska) podjęto tematykę związaną z możliwością wykorzystania instrumentu ubezpieczenia prywatnego do finansowania ryzyka opieki długoterminowej osób starszych na polskim rynku z uwzględnieniem specyfiki demograficznej, jak i doświadczeń światowych. Zilustrowano zagadnienie empirycznie, analizując – na podstawie danych demograficznych dla Polski i Niemiec – koszt ochrony ubezpieczeniowej, który uwzględnia zarówno moment w życiu, w którym została podjęta decyzja,

jak i sumę ubezpieczenia, oraz na tym tle koszt przy składce jednorazowej, jak i w wariantach, gdy składka ta jest rozłożona na dłuższy czas, z założeniem, że ochrona byłaby uruchamiana dla osoby w wieku 65 lat adekwatnie do zgłaszanego poziomu nie-samodzielności i puli świadczeń zapewnianych dla tego stanu.

W rozdziale 6 (dr hab. Patrycja Kowalczyk-Rólczyńska, prof. UEW) omówiono zasady funkcjonowania dożywotniej renty hipotecznej oraz przedstawiono wyniki badań dotyczących postaw polskich seniorów wobec wykorzystania tej renty jako formy dodatkowego dochodu w okresie starości. Wskazano, że znaczna część osób starszych żyjących w Polsce nie tylko dysponuje stosunkowo niskimi dochodami, które niejednokrotnie nie pozwalają na zaspokojenie podstawowych potrzeb, ale także nie posiada oszczędności. Jednakże skłonność do skorzystania z dożywotniej renty hipotecznej przez osoby starsze w zamian za przeniesienie prawa do nieruchomości na fundusz hipoteczny jest wciąż niska. Zaznaczono jednocześnie, że zmiana mentalności polskiego społeczeństwa, uwarunkowań kulturowych oraz coraz większe problemy finansowe osób starszych mogą się przełożyć w przyszłości na postrzeganie nieruchomości jako aktywa, z którego można upłynnić kapitał i poprawić sytuację finansową w ostatnich latach życia.

Autorki i redaktorki mają nadzieję, że opracowanie przyczyni się do istotnej dyskusji na temat wyzwań, szans dla rynku ubezpieczeń prywatnych, jakie kreują luka w zakresie zabezpieczenia społecznego i przywołane tendencje demograficzne. Ze względu na obecną sytuację i problemy zasygnalizowane w niniejszej monografii temat bezpieczeństwa finansowego osób starszych jest tematem wciąż aktualnym i coraz częściej podejmowanym zarówno przez teoretyków, jak i praktyków rynku finansowego.